

Александр Гаврилюк. Украинская революция 1917–1921 гг.: экономическое измерение. В статье рассматриваются место, содержание, достижения, причины неудач и уроки экономической политики украинских национальных государств в период революции 1917–1921 гг. Анализируются мероприятия в хозяйственной жизни, осуществлявшиеся Украинской Народной Республикой периода Украинской центральной рады и Директории, Гетьманатом Павла Скоропадского и Западноукраинской Народной Республикой. Акцентируется, что наибольшее внимание украинское политическое руководство уделяло решению аграрного вопроса. Но в силу ряда объективных и субъективных обстоятельств его решить надлежащим образом так и не удалось. Выделяются факторы, обусловившие негативное влияние на внедрение экономической политики в практическую повседневную жизнь общества. Обращается внимание на связь событий экономической политики 1917–1921 гг. украинских национальных государств с современными украинскими реалиями.

Ключевые слова: украинская революция 1917–1921 гг., Украинская центральная рада, Украинская Народная Республика, Директория УНР, Гетьманат Павла Скоропадского, Западноукраинская Народная Республика, экономическая политика, аграрный вопрос.

Oleksandr Havryliuk. Ukrainian Revolution in 1917–1921: Economic Dimensions. The article is devoted to the studies of the place, content, achievements, causes of failures and lessons of economic policy of the Ukrainian national states during the revolution in 1917–1921. Activities and actions in the industrial sphere carried out by the Ukrainian National Republic at the time of the Central Council (Narodna Rada) and Directory, Pavlo Skoropadsky's Hetmanat and Western Ukrainian National Republic have been analyzed as well. It has been pointed out that the Ukrainian political leaders paid the greatest attention to the solutions of agricultural issues but due to a number of subjective and objective circumstances they were not solved properly. The factors that had a negative influence on the practical implementation of the economic policy in the everyday life of the society were considered too. A special attention has been paid to the connection between the events of the economic policy of the Ukrainian national states in 1917–1921 and modern Ukrainian realities.

Key words: Ukrainian revolution of 1917–1921, Ukrainian Central Council, Ukrainian National Republic (UNR), Directory of the UNR, Pavlo Skoropadsky's Hetmanat, Western Ukrainian National Republic, economic policy, agricultural issues.

Стаття надійшла до редколегії
16.08.2018 р.

УДК 94(477.82)«1919/1922»:351.74+94(438)«1919/1922»:351.74

Олег Разиграєв

Луцька тюрма в 1919–1922 рр.: включення в пенітенціарну систему Другої Речі Посполитої

У статті на основі маловідомих документів із фондів Центрального державного архіву Литви, Державного архіву Волинської області та інших джерел висвітлено процес уключення Луцької тюрми до пенітенціарної системи Другої Речі Посполитої в 1919–1922 рр.

Ключові слова: пенітенціарна система, тюрма, Луцьк, Волинь, Друга Річ Посполита.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із невід'ємних елементів правоохоронного комплексу будь-якої країни є пенітенціарна система, тобто інституція, яка відає виконанням покарань. Не стала винятком тут і міжвоєнна польська держава – Друга Річ Посполита, яка вже з перших днів існування розпочала діяльність щодо створення власної пенітенціарної системи. Ці процеси були нерозривно пов'язані із завершальним етапом Великої війни, коли на територіях польських земель, які входили до складу трьох імперій – Російської, Австро-Угорської та Німецької, – розпочалося формування польської кримінально-виконавчої служби. 8 лютого 1919 р. начальник держави Ю. Пілсудський, голова уряду І. Падеревський та заступник міністра юстиції Шмяровський підписали декрет «Щодо тимчасових в'язничних приписів», який юридично закріпив підпорядкування пенітенціарних закладів міжвоєнної Польщі Міністерству юстиції, функції тюрем, а також їх внутрішню організацію [1, л. 61–63; 26, с. 54–56;

29, с. 316–318]. Однак практична реалізація цього нормативно-правового документа, з огляду на військово-політичну ситуацію, була можлива лише на теренах колишнього Конгресового Королівства.

Становлення карних закладів на майбутніх східних і північно-східних теренах Другої Речі Посполитої пов'язано з польсько-українською та польсько-більшовицькою війнами, а також іншими збройними конфліктами в регіоні. Упродовж лютого 1919 – вересня 1920 рр. в'язнична система функціонувала тут у межах тимчасових польських адміністративних утворень – Цивільного управління східних земель та Цивільного управління Волинської землі й Подільського фронту, а з вересня до листопада 1920 р. – під контролем подібної структури – Тимчасового управління етапних і прифронтових територій [2, л. 2; 3, л. 2]. Завершення протистояння з більшовиками та підписання в Ризі попереднього перемир'я 12 жовтня 1920 р. [38, с. 1805–1806] зумовили ліквідацію вищевказаного перехідного адміністративного утворення 27 листопада того ж року та входження його Відділу в'язниць до складу Міністерства юстиції Другої Речі Посполитої [37, с. 2028–2030]. 1 квітня 1921 р., після підписання Ризького миру 18 березня того ж року [38, с. 814–867], центральна влада поповнила пенітенціарну систему 18 тюрмами [27, с. 228; 28, с. 210], серед яких опинилася й Луцька в'язниця, позаяк вищевказане місто ще з травня 1919 р. перебувало під контролем польських властей.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Питання минувшини польської пенітенціарної системи в період між двома світовими війнами виступало предметом зацікавлення здебільшого серед дослідників Польщі. Водночас представники польської історіографії у своїх дослідженнях лише побіжно згадують діяльність тюрми в м. Луцьку – адміністративному центрі Волинського воєводства. Радянська та сучасна вітчизняна історична наука зверталася до функціонування Луцької в'язниці в 1919–1939 рр. здебільшого в контексті комуністичного, робітничо-селянського або українського національно-визвольного рухів. Проте питання включення вищезгадуваної тюрми до польської пенітенціарної системи в 1919–1922 рр. залишилося поза увагою як вітчизняних, так і зарубіжних учених і відтак стало **метою цієї статті**.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Унаслідок успішних військових дій станом на середину 1919 р. польські власті встановили контроль над більшістю пенітенціарних закладів Західної Волині. Нагляд за їхньою діяльністю виконували органи прокуратури. У тому самому році прокурор при Луцькому окружному суді в листі до прокурора апеляційного суду у Вільнюсі так описував пенітенціарну систему досліджуваного регіону: «Урегулювання вимагає [...] справа в'язниць, насамперед питання приміщень, дезінфекції, харчування, ремісничих майстерень та ін. [...] усе це після перейняття від Українських урядів перебуває у плачевному стані» [30, с. 3].

Як уже зазначалося вище, у травні 1919 р. до польської правоохоронної системи увійшла й Луцька в'язниця, яка розміщувалася на вулиці Бригідок, 6. Приміщення тюрми свого часу слугувало резиденцією луцького старости та литовського канцлера А. Радзивілла, упродовж 1624–1845 рр. тут був монастир Св. Бригіти, який російська імперська влада наприкінці XIX ст. перетворила в окружну в'язницю [23; 25, с. 47–49].

У перший рік функціонування Луцької тюрми в умовах тимчасової польської адміністрації простежено її адаптацію до нових реалій. З огляду на національний склад службовців установи, щонайменше до другої половини червня 1919 р. реєстраційні книги арештованих укладали російською мовою. Лише згодом діловодство вдалося перевести на польську [8, арк. 59]. Водночас тривали процеси формування та оновлення особового складу досліджуваної в'язниці. Так, у травні 1919 р. на посаду молодшого охоронця повторно прийнято уродженця Торчина П. Кравчука 1879 р. н. У 1896 р. він закінчив два класи міщанської школи в Торчині, упродовж 1900–1903 рр. працював у Луцькій поліції, а з 1917 р. – у Луцькій в'язниці [14, арк. 3, 5]. В окреслений вище період до корпусу працівників місцевої в'язниці увійшов також поляк, удівець, уродженець с. Навіз Рожищанської гміни Р. Станеський 1880 р. н. До Першої світової війни він займався сільським господарством, а в 1914–1918 рр. був мобілізований до російського війська. На його утриманні перебувало троє дітей [15, арк. 3–5]. 20 травня 1920 р. до начальника Луцької в'язниці з проханням працевлаштування на посаді наглядача звернувся місцевий житель, двадцятивосьмирічний українець І. Семенюк. Попередньо він служив в інженерних військах і комунальній поліції Луцька, був одружений та мав на утриманні дитину [4, арк. 1, 5].

Наприкінці 1919 р. в'язні в Луцькій тюрмі розміщувалися такими окремими групами: засуджені, підслідні, неповнолітні та жінки. Водночас, з огляду на відсутність достатньої кількості приміщень, підслідні в одній і тій самій кримінальній справі нерідко перебували разом в одній камері, що, звичайно, згубно впливало на об'єктивність слідчих дій [30, с. 52].

На початку 1920 р. у Луцькій в'язниці понад шість місяців перебували слідчі в'язні, які належали до компетенції слідчого судді Ковельського повіту. Це пов'язано зі значним запізненням слідчих дій з огляду на погане сполучення, яке перешкоджало контактам зі свідками та потерпілими, відсутністю хірургічних інструментів для огляду трупів або їх частин, а також великою кількістю поточних справ [30, с. 47].

15 січня 1920 р. прокурор при Луцькому окружному суді в листі до прокурора апеляційного суду у Вільнюсі констатував незадовільні умови перебування в'язнів у Луцькій тюрмі. Наприклад, в одній камері одночасно могло перебувати від кільканадцяти до кількох десятків арештантів. Переповненість в'язниці, окрім реального зростання криміногенної ситуації, була пов'язана також із низкою необґрунтованих арештів, проведених, зокрема, підрозділами польської польової жандармерії. Загалом у цей час у Луцькій тюрмі перебувало 275 осіб, із них 201 – під слідством; 16 в'язнів – засуджено за вбивство та розбій на початку 1919 р., ще в період урядування українських властей [30, с. 52–53].

Унаслідок успішного наступу більшовицьких військ улітку 1920 р. тимчасова польська адміністрація Західної Волині, у тому числі й пенітенціарні заклади, були евакуйовані вглиб Другої Речі Посполитої, на терени колишнього Конгресового Королівства та Познаньщини. Зокрема, персонал Луцької в'язниці, як і однойменного окружного суду, евакуйовано до м. Пйотркува. Сюди ж скеровано в'язнів із Луцька та Ковеля. Зазначимо, що не всі службовці в'язниці залишили м. Луцьк. Так, молодший охоронець З. Нольде, прийнятий на службу в серпні 1919 р., не евакуйовався через опіку над хворою матір'ю похилого віку. Однак після відновлення польської влади в Луцьку його повторно прийнято на службу до в'язниці 9 листопада 1920 р. [13, арк. 2, 5]. Після завершення збройного протистояння та підписання попереднього перемир'я в Ризі в жовтні того ж року поляки поступово відновлюють тут систему власних органів влади й управління.

У досліджуваній період приміщення Луцької в'язниці мало три поверхи з двома підвір'ями – для адміністрації та в'язнів. Крім того, тюремний комплекс уключав лазню, пральню, стайню та кузню. На території в'язниці розміщувалося помешкання її начальника, інспектора, двох старших охоронців та казарми для 20 неодружених охоронців. При в'язниці функціонували школа, бібліотека та каплиця для реалізації релігійних потреб ув'язнених. Приміщення тюрми освітлювалося нафтою. Виняток становили лише помешкання та службові приміщення адміністративного корпусу, які мали електрику [17, арк. 11].

Тюремний комплекс зазнав ушкоджень під час воєнних дій та потребував капітального ремонту. У січні 1921 р. прокурор при Луцькому окружному суді в листі до прокурора Апеляційного суду Управління прифронтових та етапних теренів негативно характеризував стан пенітенціарної системи на службовому терені. Зокрема, він констатував необхідність ремонту більшості тюремних приміщень, у тому числі й Луцької в'язниці. Водночас важливо віднайти належні кошти не лише на ремонт, а й на утримання в'язниці, що дало б змогу прийняти евакуйованих раніше підслідних [31, с. 12–13].

Фактично за призначенням використовували лише третій поверх Луцької тюрми, який відремонтовано силами в'язнів. Там розміщувалося 12 камер із загальної кількості 30. Окрім того, шість камер використовували для потреб тюремного шпиталю, чотири – для поліцейського ізолятора; єдиною камерою для жінок послуговувалися військові, які облаштували там власний відомчий ізолятор. Усе це вкрай негативно впливало на умови перебування в'язнів, урахувавши постійне збільшення їх кількості, у тому числі у зв'язку зі згаданими реевакуаційними процесами [17, арк. 111–111зв.; 119–119 зв., 120].

1 жовтня 1920 р. начальником Луцької в'язниці призначено Л. Вондру. Однак фактично він розпочав керівні функції з 15 жовтня того ж року [7, арк. 14; 11, арк. 59–60]. Важливим питанням після повернення з евакуації стала необхідність набору та ротачії персонального складу. Так, наприклад, 15 жовтня того ж року на посаду старшого охоронця прийнято уродженця Новоградщини, православного росіянина С. Гладкого 1896 р. н. Попереднє місце його служби – поліція Рівненського повіту [12, арк. 2].

У лютому-березні 1921 р. персонал в'язниці нараховував 31 особу [17, арк. 96–97, 119.]. У цей час тривала перевірка працівників тюрми, які несли службу за попередніх урядів, на предмет можливості продовження їхньої роботи. Зокрема, на початку 1921 р. до версифікаційної комісії при Міністерстві юстиції звернувся тюремний охоронець В. Зеленьов із проханням зарахування йому 12 років служби в Луцькій в'язниці «за часів російської та української влади» [22, арк. 2].

Загалом у 1921 р. простежено тенденцію до збільшення особового складу Луцької тюрми. Якщо на початку серпня того ж року особовий штат, окрім керівництва, становив 36 осіб (п'ять цивільних службовців, два старші охоронці, 29 охоронців (у т. ч. одна жінка), то наприкінці жовтня – у середині

листопада зафіксовано вже 40 працівників (п'ять цивільних службовців, два старші охоронці, 33 охоронці (у т. ч. одна жінка) [5, арк. 1; 18, арк. 1, 154]. Станом на 27 грудня 1921 р. персонал Луцької тюрми склався з 38 осіб [5, арк. 94].

На початку своєї діяльності, охоронці тюрми не були забезпечені державним обмундируванням через складну економічну ситуацію в країні. Бракувало також достатньої кількості справної зброї [17, арк. 120]. В умовах війни та повоєнного часу працівники досліджуваного пенітенціарного закладу відчували значні матеріальні проблеми, попри те, що під час визначення заробітної платні враховували не лише займану посаду, але й величину родини службовця. Так, у грудні 1920 р. одружений начальник Луцької в'язниці Л. Вондра, який мав на утриманні одну дитину, одержував заробітну платню у розмірі 7750 (у травні 1921 р. – 11790) польських марок, а його неодружений заступник Є. Радишкевич – 6210 (у травні 1921 р. – 8492) польських марок. Вищевказані зарплати склалися з окладу, спеціальної доплати та коштів на утримання родини. Заробітна платня охоронців в'язниці не містила спеціальної доплати, але враховувала сімейний стан. Наприклад, у грудні 1920 р. одружений старший охоронець Л. Вишинський отримував 3950 польських марок, у тому числі 800 – на утримання родини. Натомість для його неодруженого колеги С. Гладкого заробітну платню визначено на рівні 3150 польських марок. Багатодітні службовці в'язниці одержували навіть більшу зарплату, порівняно з колегами, які були вищі за рангом. Так, молодший охоронець Е. Зубрицький отримував зарплату 4740 польських марок, що включала 2000 на утримання родини [6, арк. 1–2; 11, арк. 59–64].

Ураховуючи зростання цін та інфляцію в державі, Міністерство юстиції в 1921 р. призначило для службовців в'язниць Східного регіону держави додаткові т.зв. «кресові доплати» до заробітної платні [17, арк. 144]. Крім того, більшість службовців Луцької в'язниці на початку функціонування закладу в умовах міжвоєнної Польщі щомісячно одержували від держави продукти харчування [10, арк. 7].

Фактично видатки на утримання персоналу Луцької тюрми в лютому 1921 р. становили понад третину бюджету досліджуваного пенітенціарного закладу. Натомість на потреби в'язнів призначено трохи більше ніж чверть наявних фінансових засобів. Решту коштів спрямовано на комунальні видатки, канцелярські товари, поточний ремонт приміщення та ін. [17, арк. 86–87].

Службовці Луцької тюрми відчували також житлові проблеми. За браком місць та з огляду на сімейні обставини не кожен неодружений охоронець міг оселитися в казармі при в'язниці. Так, 28 серпня 1921 р. згаданий охоронець З. Нольде направив до бурмистра м. Луцька письмову заяву такого змісту: «Маючи потребу у помешканні, щиро прошу Пана Бурмистра виділити мені одну кімнату. Моя родина складається з двох осіб: мене і моєї матері. Я маю 53 роки, моя мати 78 років. Нині ми проживаємо в будинку № 6 на вулиці Домініканській й займаємо одну кімнату в помешканні православного священика Нестора Фоміча. Ми змушені залишити цю кімнату з приводу вологості в квартирі та погіршення стану здоров'я моєї матері» [10, арк. 45]. Не відомо, чи задовольнила міська влада прохання охоронця в'язниці, натомість архівні документи свідчать, що З. Нольде звільнено з роботи 1 жовтня 1921 р. на підставі рішення Департаменту в'язниць Міністерства юстиції Польщі [13, арк. 4].

Керівництво досліджуваного пенітенціарного закладу звертало належну увагу й на стан дисципліни особового складу як під час несення служби, так і у вільний від роботи час. Найпоширенішим порушенням дисципліни з боку в'язничної охорони був сон під час чергування [21, арк. 1–1зв.; 6 зв., 10, 54 зв.]. Так, 10 квітня 1922 р. охоронець П. Рожко за спання на посту одержав попередження від начальника Луцької в'язниці Ж. Стемпковського. При повторенні такого дисциплінарного порушення службовцю загрожувало звільнення з роботи. Так, керівництво тюрми звільнило зі служби О. Койпіша «за дворазове спання на посту у білий день» [19, арк. 18, 21].

Крім того, зафіксовано непоодинокі факти вживання алкогольних напоїв службовцями Луцької тюрми, захоплення грою в карти в службових казармах, що нерідко призводило до програшу заробітної плати [21, арк. 20 зв., 33–33 зв, 34 зв.]. Наприклад, у службовому наказі начальника Луцької тюрми № 53 за 1922 р. йшлося про «сувору догану» охоронцю К. Зисько за пияцтво. Очевидно, цей службовець не дослухався до зауважень керівництва, позаяк на початку наступного року його звільнено за аналогічне порушення дисципліни [19, арк. 16, 68].

Працівники в'язниці вчиняли й інші дисциплінарні порушення. Наприклад, у квітні 1922 р. начальник Луцької тюрми зафіксував використання окремими службовцями української та російської мов. На його думку, на роботі належало послуговуватися виключно державною мовою – польською [19, арк. 18]. Зафіксовано факти, коли тюремні наглядачі застосовували необгрунтовану фізичну силу щодо

ув'язнених. Наприклад, у 1922 р. начальник карного закладу Ж. Стемпковський за побиття арештанта покарав суворою доганою наглядача Я. Новосада [19, арк. 19]. Один із в'язнів луцької тюрми згадував: «Спочатку били головою об муровані стіни [...], піднімали за волосся і кидали на підлогу, били палицями “по чому попало”. Коли те все не допомагало, поміж руки і ноги просували палицю так, що людина не могла поворухнутись [...], по босих ногах били гумовими палицями» [24, с. 244–245]. Скарги на умови утримання, різні заяви та інші документи в'язні були зобов'язані складати виключно польською мовою [19, арк. 19а].

У 1921 р. Луцька в'язниця максимально могла вмістити 350 в'язнів. Однак, зважаючи на руйнівний стан першого й другого поверхів, площа приміщень, які надавалися до вжитку, залишалася невеликою. На думку керівництва тюрми, окремі камери можна було досить швидко відновити й використовувати навіть до проведення капітального ремонту. Ішлося, насамперед, про ремонт вікон та дверей, полагодження або заміну замків. Адміністрація в'язниці намагалася підтримувати на належному рівні її санітарний стан. Зокрема, за допомогою спеціального дезінфекційного апарату здійснювали обробку білизни та одягу ув'язнених. Ці речі, як і взуття, перебували у великому дефіциті. Використання лазні та пральні утруднювала відсутність деревини, призначеної для обігріву приміщення [17, арк. 111–111 зв., 120].

У джерелах нерідко натрапляємо відомості про переповненість цього пенітенціарного закладу. Чисельність в'язнів мала різну динаміку. Так, якщо в серпні 1921 р. у тюрмі перебувало 226 в'язнів, то вже в жовтні того самого року – 263, а у листопаді – 255 [5, арк. 1; 18, арк. 1, 154]. У грудні 1921 р. у Луцькій в'язниці перебувало 205, у тому числі 51 особа – на лікуванні в тюремному шпиталі [5, арк. 94]. Кримінальні та політичні в'язні розміщувалися в окремих камерах [17, арк. 111–111 зв.].

Особи, які відбували покарання за незначні злочини, залучалися до трудової діяльності в місцевих державних установах. Станом на 1921 р. за виконання такої роботи вони щоденно отримували 35 польських марок із бюджету Луцького повітового староства. Водночас державні видатки на одностороннє утримання одного в'язня становили 19 польських марок [17, арк. 111–111 зв.]. З огляду на інфляційні процеси, станом на 1 серпня 1922 р. утримання в'язня обходилося державі вже в 180 польських марок на день [20, арк. 104]. При тюрмі, попри відсутність належної кількості ремісничого приладдя, функціонували також кузня, слюсарна та столярна майстерні, де працювали в'язні на забезпечення потреб господарства досліджуваного пенітенціарного закладу [17, арк. 119–119 зв.].

У 1921 р. щоденний харчовий раціон в'язня складався з хліба, ранішньої кави, борщу або супу на обід та юшки з крупами на вечерю [17, арк. 119]. Окрім державного харчування, в'язні мали право отримувати їжу від членів родини або спеціальних організацій. Нерідко величина порції та регулярність її отримання залежала від доброї волі керівництва тюрми. На думку Міністерства юстиції, така ситуація викликала незадоволення в частини в'язнів, а також мала «деморалізуючий вплив на загальний уклад тюремного життя». Відтак 14 лютого 1922 р. з'явився циркуляр Міністерства юстиції № 496, який отримав і начальник Луцької тюрми. Згідно з цим нормативно-правовим актом, в'язні мали право відмовитися від державного харчування на користь споживання їжі на власний кошт із періодичністю тричі на день. Такий обід міг складатись із двох страв – супу та м'яса (або риби) з овочами й хлібом. Сніданок та вечеря обмежувалися лише однією стравою й хлібом. У терміни, визначені керівництвом тюрми, в'язні мали право отримувати продовольчі товари: хліб, чай, готову каву, цукор, сухарі, м'ясні та рибні вироби. У той самий час заборонялося постачати в'язням консерви в бляшаних банках, «вишукані продукти» та делікатеси. Продукти й посуд мали спочатку добре перевірити охоронці в'язниці. Хлібобулочні вироби попередньо різали на шматки. Начальник тюрми володів правом позбавлення в'язнів таких «пільг» у зв'язку з порушенням внутрішньої дисципліни [9, арк. 7–7 зв.]. Станом на травень 1922 р. в кухні Луцької тюрми зберігалися такі харчові продукти, як хліб, борошно, картопля, сало, горох, каша, буряки, перець, оцет, цибуля, сіл, кава та ін. [20, арк. 48].

Як уже зазначалося вище, важлива проблема волинської пенітенціарної системи в 1921 р. полягала в необхідності вирішення питання реєвакації слідчих в'язнів, яких унаслідок наступу більшовиків улітку 1920 р. вивезено з підконтрольних польській адміністрації карних закладів регіону на терени колишнього Конгресового Королівства й Познанщини. Поверненню ув'язнених перешкоджали як відсутність відповідних фінансів, необхідних на транспортні видатки, так і неготовність місцевих тюрем харчувати та утримувати новоприбулих в'язнів [31, р. 12].

Проблему реєвакації в'язнів розв'язували поступово. Зокрема, у березні 1921 р. із Вронківської до Луцької тюрми транспортовано дев'ять в'язнів [34, с. 41]. 25 квітня того ж року до Луцької в'язниці

реевакуйовано в'язнів, які на той час перебували в тюрмі м. Пйотркув [32, р. 158]. Зауважимо, що не всі евакуйовані зі східних теренів в'язні повертались у рідні місця. Частина з них переміщено у в'язниці інших регіонів Польщі. Зауважимо, що з-поміж евакуйованих в'язнів у Вронківській тюрмі померло 12 осіб [34, с. 19, 71].

Після підписання Ризького договору в березні 1921 р. важливим питанням польської пенітенціарної системи на новоприсланих східних землях стало врегулювання юридичного статусу й обмін окремими категоріями в'язнів по обидва боки кордону. Ішлося, насамперед, про призупинення судових, адміністративних, дисциплінарних та інших справ (а також виконання вироків) щодо обвинувачуваних у злочинах політичного характеру осіб, яких визнано українськими й російськими громадянами. Ішлося про цивільних і військових полонених, інтернованих осіб, біженців, емігрантів та ін. Такі особи могли користуватися правами й свободами, гарантованими статтею 7 попереднього Ризького договору від 12 жовтня 1920 р. Із метою врегулювання питання таких категорій ув'язнених уклали спеціальні іменні списки в'язнів – українських і російських громадян, які перебували в тюрмах східних воєводств [33, с. 1–2, 4–6].

Станом на квітень 1921 р. в Луцькій тюрмі перебувало 17 кримінальних в'язнів, яких евакуйовано зі Звягельської (Новоград-Волинської) тюрми під час польсько-більшовицької війни до Вронківської в'язниці. У лютому того самого року їх реевакуйовано до Луцька, оскільки місто Звягель (після нетривалого перебування під контролем польської адміністрації у квітні–червні 1920 р.), згідно з Ризьким мирним договором, уже опинилось у складі радянської України [34, с. 98]. Вірогідно, на них не поширювалися положення згаданого вище міждержавного нормативно-правового документа, адже їх звинувачували в кримінальних, а не політичних злочинах, а саме: крадіжках, підпалах, розбійних нападах, убивствах тощо. Виняток становив лише двадцятилітній Т. Онішук, якого звинувачували в «більшовизмі». Він міг розраховувати на амністію з подальшим поверненням у Радянську Україну [33, с. 3, 13].

10 червня 1921 р. в Луцькій тюрмі перебувало 25 в'язнів, які скоїли злочини поза тогочасними теренами Польщі та у своїй абсолютній більшості виявили бажання повернутися по радянський бік кордону [33, с. 26–28]. Очевидно, питання їхньої подальшої долі вирішено досить швидко, адже, згідно з інформацією місцевої прокуратури, станом на 20 червня того ж року в тюрмі вже не перебували особи, які могли бути передані радянській стороні [33, с. 122]. Загалом, питання обміну в'язнями або їх повернення зі східних теренів Польщі до СРСР залишалось актуальним щонайменше до 1923 р. [35, с. 1, 20; 36, с. 1–3, 6].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, інтеграцію Луцької тюрми до пенітенціарної системи Польщі можна умовно поділити на два етапи. Перший розпочався із зайняття міста польськими військами в травні 1919 р. й був перерваний більшовицьким наступом влітку 1920 р. Повторний прихід польських властей на терени Західної Волині у вересні 1920 р. ознаменував новий етап входження Луцької в'язниці до кримінально-виконавчої системи Другої Речі Посполитої, який тривав до кінця 1922 р. Саме тоді завершується формування пенітенціарної системи Польщі, а досліджуваний карний заклад остаточно адаптується до нових умов.

Джерела та література

1. Государственный архив Брестской области (ГАБО). Ф. 99. Брестская следственная тюрьма. Оп.1. Д. 1.
2. ГАБО. Ф. 99. Оп.1. Д. 3.
3. ГАБО. Ф. 2043. Пинская уголовно-следственная тюрьма 2-го класса. Оп.1. Д. 3
4. Державний архів Волинської області (ДАВО). Ф. 47. Луцька тюрма Волинського воєводства. Оп. 2. Спр. 1.
5. ДАВО. Ф. 47. Оп. 2. Спр. 2.
6. ДАВО. Ф. 47. Оп. 2. Спр. 3.
7. ДАВО. Ф. 47. Оп. 4. Спр. 1.
8. ДАВО. Ф. 47. Оп. 4. Спр. 2.
9. ДАВО. Ф. 47. Оп. 4. Спр. 3.
10. ДАВО. Ф. 47. Оп. 4. Спр. 4.
11. ДАВО. Ф. 47. Оп. 4. Спр. 5.
12. ДАВО. Ф. 47. Оп. 4. Спр. 10.
13. ДАВО. Ф. 47. Оп. 4. Спр. 11.
14. ДАВО. Ф. 47. Оп. 4. Спр. 12.
15. ДАВО. Ф. 47. Оп. 4. Спр. 13.
16. ДАВО. Ф. 47. Оп. 4. Спр. 16.
17. ДАВО. Ф. 47. Оп. 4. Спр. 19.